

Marek Stępień

Działania Konferencji Episkopatu Polski podejmowane w latach pięćdziesiątych w związku z Dekretem Rady Państwa PRL z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych

Warszawskie Studia Pastoralne 20, 283-300

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK STĘPIEŃ

**DZIAŁANIA KONFERENCJI
EPISKOPATU POLSKI PODEJMOWANE
W LATACH PIĘCDZIESIĄTYCH W ZWIĄZKU
Z DEKRETEM RADY PAŃSTWA PRL
Z DNIA 31 GRUDNIA 1956 R.
O ORGANIZOWANIU I OBSADZANIU
STANOWISK KOŚCIELNYCH**

*Polish Bishops' Conference action taken in the fifties
in connection with the Decree of the State Council PRL
of 31 December 1956 on the organization and staffing
of Church*

Wstęp

Na przełomie 1952 i 1953 roku władze komunistyczne w Polsce podjęły prace nad zredagowaniem aktu prawnego, który regulowałby zagadnienia dotyczące obsadzania stanowisk kościelnych. Rada Państwa PRL dnia 9 lutego 1953 r. wydała dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych¹, który stał się narzędziem władz komunistycznych do

¹ Dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1953, Nr 10, poz. 32.

ściślejszego kontrowania działań osób duchownych. W maju tego samego roku Prezes Rady Ministrów, wypełniając delegację zawartą w dekreście, opublikował przepisy wykonawcze do tego aktu prawnego.

Biskupi polscy wielokrotnie interweniowali u władz, wskazując, że urzędnicy wykonujący postanowienia dekretu narazminnie łamią prawo. Apele i petycje Episkopatu, które były kierowane do różnych organów państwowych, nie odnosiły żadnego skutku, a dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r. przez cztery lata był narzędziem represji w stosunku do duchownych zajmujących różne stanowiska w strukturach Kościoła katolickiego w Polsce. Taki stan prawny obowiązywał do wydania przez Radę Państwa dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych².

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie działań podejmowanych przez Konferencję Episkopatu Polski w latach pięćdziesiątych w związku z wprowadzeniem w życie i wykonywaniem norm zawartych w dekreście Rady Państwa z końca grudnia 1956 r.

1. Stan prawny przed wydaniem dekretu z końca grudnia 1956 r.

Rada Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w dniu 9 lutego 1953 r. wydała dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych³, a następnie 5 maja 1953 r. Prezes Rady Ministrów, wykonując delegację zawartą w dekreście, wydał

² Dekret Rady Państwa z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1957, Nr 1, poz. 6.

³ Dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1953, Nr 10, poz. 32.

Zarządzenie, w którym zawarł przepisy wykonawcze⁴. Cele, jakie miał spełniać dekret zostały sformułowane w sposób ogólny, co dało władzom komunistycznym możliwość szerokiej interpretacji przepisów. W konsekwencji rozmaite zachowania osób duchownych mogły być i często bywały interpretowane jako postawa nieobywatelska, a ich działania uznawano za wrogie wobec Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

1.1. Dekret Rady Państwa i zarządzenie wykonawcze z 1953 r.

W dekrete z dnia 9 lutego 1953 r. określono tryb tworzenia, przekształcania i znoszenia duchownych stanowisk kościelnych oraz obejmowania przez duchownych stanowisk kościelnych, zwalniania z nich lub przenoszenia na inne. Wszystkie tego typu działania wymagały wcześniejszej zgody właściwych organów państwowych⁵. Oprócz tego osoby zajmujące duchowne stanowiska kościelne zobowiązano do składania ślubowania na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁶. Podejmowanie przez księży działalności określonej jako „sprzeczna z prawem i porządkiem publicznym” bądź „popieranie lub osłanianie takiej działalności” skutkowało wdrożeniem przez organy państwowe trybu mającego na celu ich usunięcie z zajmowanych stanowisk⁷.

Na mocy Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzaniu duchownych

⁴ Zarządzenie Nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: M.P. 1953, Nr 43, poz. 522.

⁵ Art. 2-3, Dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1953, Nr 10, poz. 32.

⁶ Art. 5, tamże.

⁷ Art. 6, tamże.

stanowisk kościelnych na osoby, które zajmowały duchowne stanowiska kościelne, nałożono obowiązek prawny przedstawiania kwestionariusza personalnego i życiorysu. Według tego aktu prawnego tworzenie, przekształcanie, i znoszenie duchownych stanowisk kościelnych wymagało uzyskania zgody władz państwowych⁸. Urząd do Spraw Wyznań lub wojewódzkie rady narodowe mogły wymagać od osób zainteresowanych objęciem stanowisk i instytucji kościelnych dostarczenia wyjaśnień i materiałów dotyczących rozpatrywanych kwestii⁹. Organy państwowe, po stwierdzeniu działalności niezgodnej z prawem¹⁰, żądały od władz kościelnych usunięcia duchownego z zajmowanego stanowiska w określonym terminie¹¹.

1.2. Działania Konferencji Episkopatu Polski zmierzające do zmiany dekretu z dnia 9 lutego 1953 r.

Już 13 marca 1953 r. Komisja Główna Episkopatu wystosowała pismo do Bolesława Bieruta, Prezesa Rady Ministrów, w którym biskupi podkreślili, że dekret jest sprzeczny z Konstytucją Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i ogranicza jurysdykcję kościelną papieża oraz poszczególnych biskupów. Członkowie Komisji Głównej przedstawili w piśmie przykłady działań administracji państwowej, które – ich zdaniem – były niezgodne z prawem. Biskupi postulowali, aby premier wydał

⁸ § 2, 5, § 6, ust. 1-2, § 9-10. Zarządzenie Nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: M.P. 1953, Nr 43, poz. 522.

⁹ § 11, tamże.

¹⁰ Zob. art. 6, Dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1953, Nr 10, poz. 32.

¹¹ § 12, Zarządzenie Nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: M.P. 1953, Nr 43, poz. 522.

przewodniczącym wojewódzkich rad narodowych zarządzenie, które uniemożliwiałoby łamanie prawa i obligowało ich do ścisłego wykonywania postanowień dekretu¹².

Po wydaniu przez premiera w maju 1953 r. Zarządzenia w sprawie wykonania dekretu¹³ sekretarz Episkopatu już w czerwcu 1953 r. przesłał pismo do Rady Państwa PRL, w którym podkreślił, że wszystkie prośby Episkopatu, dotyczące trybu wprowadzania w życie dekretu z 9 lutego 1953 r., zostały przez władze państwowe pominięte milczeniem, a powyższy dokument sprawia, że postanowienia dekretu stają się niewykonalny. Biskup Zygmunt Choromański ponownie zwrócił się do władz z prośbą o zwołanie posiedzenia Komisji Mieszanej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski, aby ta zajęła się wypracowaniem kompromisu¹⁴. Także i w tym przypadku postulaty zostały zignorowane.

W latach 1954-1955 biskup Choromański w imieniu Episkopatu Polski wielokrotnie interweniował u dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań, wskazując, że urzędnicy państwowi, wykonujący dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r., nagminnie łamią obowiązujące prawo¹⁵. W *Pro memoria do Dekretu*

¹² Pismo. Komisja Główna Episkopatu do B. Bieruta, Prezesa Rady Ministrów. Warszawa, 13-03-1953 (uwierzytelniona kopia). Archiwum Konferencji Episkopatu Polski – adres: Skwer Ks. Kard. S. Wyszyńskiego 6, 01-015 Warszawa (skrót: AKEP), sygn. Archiwum 1945-1969 (skrót: I) 10.

¹³ Zob. Zarządzenie Nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, w: M.P. 1953, Nr 43, poz. 522.

¹⁴ Pismo. Bp Z. Choromański do Rady Państwa PRL. Warszawa, 09-06-1953 (uwierzytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10.

¹⁵ Pismo. Bp Z. Choromański do dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 19-03-1954 (Nr. 300) (uwierzytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10. Pismo. Bp Z. Choromański do dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 19-03-1954 (Nr. 301) (uwierzytelniony odpis). Tamże. Pismo. Bp Z.

z dnia 9 lutego 1953 r. z dnia 9 sierpnia 1955 r., które zostało przekazane premierowi Józefowi Cyrankiewiczowi, stwierdzono, że Episkopat wielokrotnie podkreślał, iż dekret Rady Państwa ogranicza wolność Kościoła katolickiego w Polsce. Biskupi sugerowali potrzebę znowelizowania dekretu, aby można było uwzględnić postulaty strony kościelnej¹⁶. W tym samym miesiącu sekretarz Episkopatu wręczył Marianowi Zyganowskiemu, ówczesnemu dyrektorowi Urzędu do Spraw Wyznań, pięć postulatów sformułowanych na piśmie, w których powtórzono poprzednio wysuwane żądania i apele strony kościelnej w sprawie wykonywania dekretu z lutego 1953 r.¹⁷ Na początku stycznia 1956 r. biskup Choromański ponownie, powołując się na *Pro memoria z dnia 9 lutego 1953 r.* i pismo z sierpnia 1955 r., zwrócił się do niego z twierdzeniem, że strona państwowa nie odpowiedziała na złożone pisma i czyni wszystko, aby sparaliżować i zdeorganizować pracę administracji kościelnej¹⁸.

W trakcie posiedzenia Komisji Wspólnej¹⁹ w dniu 27 listopada 1956 r. zdecydowano, że dekret z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych zostanie zniesiony. Przy redagowaniu nowych norm prawnych miały

Choromański do dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 15-02-1955 (Nr 210) (uwierzytelniony odpis). Tamże.

¹⁶ Pro memoria do Dekretu z dnia 9 lutego 1953 r. Warszawa, 09-08-1955 (uwierzytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10. Dokument ten osobiście wręczył biskup Klepacz premierowi Cyrankiewiczowi w dniu 9 sierpnia 1955 r.

¹⁷ Postulaty w sprawie Dekretu. Warszawa, 25-08-1955 (uwierzytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10.

¹⁸ Pismo. Bp Z. Choromański do M. Zyganowskiego, dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań. Warszawa, 04-01-1956 (Nr 20) (uwierzytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10, s. 1.

¹⁹ Zmieniono nazwę Komisji Mieszanej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski na Komisję Wspólną.

zostać wykorzystane postanowienia art. XIX Konkordatu podpisanego w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską²⁰, z zastrzeżeniem, że obowiązek zgłaszania do uzgodnienia nominacji proboszczów miał dotyczyć tylko pierwszej nominacji, a powody odmowy mogły wynikać wyłącznie z potrzeby ochrony bezpieczeństwa Państwa. Treść wydanego aktu prawnego miała być uzgodniona w czasie obrad Komisji Wspólnej²¹. Prace w tej kwestii

²⁰ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1928 r., w: Dz. U. R. P. 1925, Nr 47, poz. 324. Artykuł XIX Konkordatu brzmiał następująco: „Rzeczpospolita zapewnia właściwym władzom prawo nadawania, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, funkcji, urzędów i beneficjów kościelnych. Przy nadawaniach beneficjów proboszczowskich stosowane będą następujące zasady: Na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej nie mogą otrzymywać, chyba za zezwoleniem Rządu polskiego, beneficjów proboszczowskich: 1) cudzoziemcy nienaturalizowani, jako też osoby, które nie odbyły studiów teologicznych w instytucjach teologicznych w Polsce lub instytucjach papieskich; 2) osoby, których działalność jest sprzeczna z bezpieczeństwem Państwa. Przed dokonaniem nominacji na te beneficja, władza duchowna zasięgnie wiadomości od właściwego Ministra Rzeczypospolitej, aby się upewnić, iż żaden z powodów przewidzianych powyżej pod punktami 1) i 2), nie stoi temu na przeszkodzie. W razie, gdyby wspomniany Minister nie przedstawił, w ciągu dni 30, zarzutów takich przeciw osobom, których nominacja jest zamierzona, władza kościelna nominacji dokona”. Art. XIX, tamże.

²¹ Załącznik nr 5. Komisja Wspólna. Warszawa, 27-11-1956. AKEP, sygn. I 10. W czasie obrad Komisji Wspólnej przedstawiono dwa warianty uregulowania obsadzania stanowisk kościelnych. Pierwszy z nich przewidywał wystąpienie z inicjatywą uchylecia obowiązującego dekretu Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r., gdyż nie odpowiadał on duchowi porozumienia i współpracy między Państwem a Kościołem. Nowy akt prawny zagwarantować miał uwzględnienie opinii władz państwowych przy dokonywaniu nominacji na stanowiska: arcybiskupów biskupów i proboszczów, oraz odpowiadać wymogom jurysdykcji kościelnej. Takie unormowania odpowiadałyby sformułowanom przyjętym w Konkordacie z 1925 r.

podjęto już na następnym zebraniu Komisji Wspólnej w dniu 4 grudnia 1956 r. Przyjęte wówczas ustalenia w zasadzie były zgodne z postanowieniami dekretu wydanego przez Radę Państwa w końcu grudnia 1956 r., chociaż dodano zapisy o obowiązywaniu tego aktu prawnego w stosunku do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o usuwaniu z mocy prawa ze stanowisk kościelnych osób, które zostały pozbawione praw publicznych prawomocnym wyrokiem sądu²². Gotowy tekst dekretu został przekazany stronie kościelnej w połowie grudnia 1956 r. z adnotacją, że jest to wersja, którą ustaliła Komisja Prawnicza na posiedzeniu w dniu 13 grudnia²³.

2. Dekret Rady Państwa z dnia 31 grudnia 1956 r.

31 grudnia 1956 r. Rada Państwa PRL wydała dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych²⁴, a tym samym uchyliła dotychczas obowiązujące przepisy z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych.

W drugim wariantcie nowy akt prawny miał nawiązywać do zasad przyjętych w Konkordacie z 1925 r. W związku z tym z jednej strony miał być zagwarantowany wpływ Państwa na obsadę stanowisk: arcybiskupów, biskupów i proboszczów, a z drugiej strony miały być zachowane wymogi jurysdykcji kościelnej. Załącznik nr 6, 7. Komisja Wspólna. Warszawa, 27-11-1956. AKEP, sygn. I 10.

²² Załącznik. Komisja Wspólna. Warszawa, 04-12-1956. Projekt Dekretu z dnia 1956 r. o organizacji i obsadzaniu stanowisk kościelnych. AKEP, sygn. I 10.

²³ Projekt Dekretu z dnia ... 1956 r. o organizacji i obsadzaniu stanowisk kościelnych. Warszawa, 13-12-1956. AKEP, sygn. I 10.

²⁴ Dekret Rady Państwa z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1957, Nr 1, poz. 6.

2.1. Treść aktu prawnego

Dekret Rady Państwa z grudnia 1956 r. został podzielony na 11 artykułów. Na mocy tego aktu prawnego tworzenie, przekształcanie i znoszenie oraz ustalanie granic diecezji, parafii i ich siedzib wymagało uprzedniego porozumienia z właściwym organem państwowym²⁵. W przypadku diecezji właściwy był Rząd PRL, a w przypadku parafii – prezydium wojewódzkiej rady narodowej. W sytuacji, gdy organ państwowy nie zgłaszał zastrzeżeń w terminie 30 dni, wówczas przyjmowano, że wyrażał zgodę²⁶. W dekreście zamieszczono zamknięty katalog stanowisk kościelnych²⁷, na które mianowanie wymagało wcześniejszego upewnienia się, czy względem proponowanych osób „nie zachodzą uzasadnione zastrzeżenia właściwego organu państwowego”²⁸. Wymienione stanowiska kościelne mogli piastować tylko obywatele polscy²⁹. Właściwym organem do zgłaszania zastrzeżeń wobec osób mianowanych na stanowiska arcybiskupów, biskupów diecezjalnych i koadiutorów z prawem następstwa był Rząd PRL, a w przypadku proboszczów i administratorów parafii prezydium poszczególnych wojewódzkich rad narodowych. W dekreście określono czas niezgłoszenia zastrzeżeń: w przypadku Rządu PRL – trzy miesiące, prezydium wojewódzkich rad narodowych – 30 dni. Brak reakcji z ich strony skutkowało zaakceptowaniem decyzji o mianowaniu. W razie zaistnienia rozbieżności stanowisk wobec zgłoszenia zastrzeżeń przez

²⁵ Art. 1, tamże.

²⁶ Art. 2, tamże.

²⁷ Do katalogu stanowisk wliczono: arcybiskupów, biskupów diecezjalnych, koadiutorów z prawem następstwa, proboszczów i administratorów parafii. Art. 4, tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Art. 3, tamże.

uprawnione organy państwowe rozstrzygnięcie miało nastąpić w drodze porozumienia organu kościelnego z Rządem³⁰.

Osoby mianowane na stanowiska kościelne wymienione w dekrecie zobowiązywano do złożenia „ślubowania na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”³¹. Z brzmienia artykułu 7 jednoznacznie wynikało, że właściwymi do oceny szkodliwej działalności dla Państwa były organy państwowe, które, w trybie tego artykułu, podając motywy, zwracały się do organów kościelnych z żądaniem wydania stosownego zarządzenia. Jeśli te działania nie przyniosłyby oczekiwanych skutków, duchowny miał być usunięty z zajmowanego stanowiska³². Prawomocny wyrok sądu, który pozbawiał duchownego praw publicznych, skutkowało usunięciem go ze stanowiska kościelnego³³. W artykule 8 dekretu zamieszczono zapis, na mocy którego normy dekretu miały być stosowane odpowiednio względem innych kościołów i związków wyznaniowych działających na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej³⁴.

2.2. Wprowadzone zmiany

W dekrecie z grudnia 1956 r. enumeratywnie wymieniono stanowiska kościelne, których dotyczyły te uregulowania prawne. W poprzednio obowiązującym dekrecie posłużono się natomiast ogólnym określeniem „duchowne stanowiska

³⁰ Art. 5, tamże.

³¹ Art. 6, tamże. Treść roty ślubowania była następująca: „Ślubuję uroczyście dochować wierności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przestrzegać jej porządku prawnego i nie przedsiębrać niczego, co mogłoby zagrażać dobru Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Tamże.

³² Art. 7, tamże.

³³ Art. 8, tamże.

³⁴ Art. 9, tamże.

kościelne”³⁵, bez ich wymieniania. W obowiązujących od początku 1957 r. przepisach zmieniono upoważniony organ państwowy z Prezydium Rządu na Rząd PRL, a także usunięto poprzednie, prawnie kontrowersyjne zapisy dotyczące: „uprawiania przez osobę piastującą duchowne stanowisko kościelne działalności sprzecznej z prawem i porządkiem publicznym bądź popierania lub osłaniania takiej działalności...”³⁶, zastępując je określeniem: „szkodliwej dla Państwa działalności”³⁷. Organy państwa nie mogły już wymagać dostarczania wyjaśnień i materiałów od odpowiednich kurii lub osób mających objąć stanowiska kościelne³⁸. Zrezygnowano ze składania przez osoby duchowne kwestionariuszy personalnych i życiorysów³⁹ oraz z trybu odwoławczego od decyzji prezydiów wojewódzkich rad narodowych kierowanego do Urzędu do Spraw

³⁵ Art. 1, Dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzeniu duchownych stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1953, Nr 10, poz. 32. W Zarządzeniu premiera z maja 1953 r. zdefiniowano „duchowne stanowiska kościelne” jako „wszystkie stanowiska kościelne – stałe i tymczasowe, jak również pomocnicze lub zastępcze...”. § 2, Zarządzenie Nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzeniu duchownych stanowisk kościelnych, w: M.P. 1953, Nr 43, poz. 522.

³⁶ Art. 6, Dekret Rady Państwa z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzeniu duchownych stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1953, Nr 10, poz. 32.

³⁷ Art. 7, Dekret Rady Państwa z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzeniu stanowisk kościelnych, w: Dz. U. 1957, Nr 1, poz. 6. Treść roty ślubowania była następująca: „Ślubuję uroczyście dochować wierności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przestrzegać jej porządku prawnego i nie przedsiębrać niczego, co mogłoby zagrażać dobru Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Tamże.

³⁸ § 11, Zarządzenie Nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzeniu duchownych stanowisk kościelnych, w: M.P. 1953, Nr 43, poz. 522.

³⁹ Zob. § 5, tamże.

Wyznań⁴⁰. Oprócz tego z zapisów dekretu z końca grudnia 1956 r. wyeliminowano Urząd do Spraw Wyznań⁴¹. Jednak minister Jerzy Sztachelski, dyrektor Urzędu do Spraw Wyznań wydał Instrukcję nr 1 w sprawie wykonania postanowień art. 4 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r., gdzie stwierdził, że „celem właściwego stosowania w praktyce postanowień art. 4 Dekretu, Urząd do Spraw Wyznań zarządza...”⁴². Instrukcja określała, iż każdorazowe przeniesienie proboszcza lub administratora parafii wymagało ustosunkowania się prezydium wojewódzkiej rady narodowej⁴³, co było sprzeczne z decyzjami podjętymi przez Komisję Wspólną w dniu 27 listopada 1956 r. W wypadkach wątpliwych, „gdy obszar działania obejmuje dwa lub więcej województw, rozstrzyga Urząd do Spraw Wyznań”⁴⁴.

3. Działania Konferencja Episkopatu Polski po wejściu w życie dekretu z końca grudnia 1956 r.

Po upływie prawie pół roku od wejścia w życie nowych przepisów dotyczących organizowania i obsadzania stanowisk kościelnych pojawiły się informacje o nieprzestrzeganiu ich przez organy państwa. W *Pro memoria* Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski z czerwca 1957 r. podkreślono, że prezydium wojewódzkich rad narodowych często nie wyrażają zgody na obejmowanie stanowisk kościelnych, a także

⁴⁰ § 11-13, tamże.

⁴¹ Zob. § 3, 5-13, tamże.

⁴² Instrukcja Nr 1. Minister Jerzy Sztachelski, dyrektor Urzędu do Spraw Wyznań (dokument z podpisem ministra bez daty). AKEP, sygn. I 10.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

bezprawnie interweniują przy zwalnianiu z tych stanowisk, a drobne sprawy interpretują w rygorze art. 7 dekretu, oskarżając osoby duchowne o szkodliwą działalność dla Państwa. Administracja państwowa utrzymywała, że księża zakonni nie mogą zajmować stanowisk kościelnych⁴⁵. Podobne zastrzeżenia podnieśli również wyżsi przełożeni zakonów męskich w Polsce. W *Pro memoria* z końca czerwca 1957 r., skierowanego do Komisji Wspólnej, stwierdzili oni, że niektóre prezydya wojewódzkich rad narodowych odmawiają księżom zakonnym zatwierdzenia na stanowiska proboszczów, a jako powód podają jedynie to, że są księżmi zakonnymi. W tym kontekście zwrócono uwagę na zapis art. 3 dekretu, w którym jednoznacznie stwierdzono, że „duchowne stanowiska kościelne i zakonne w Polsce Rzeczypospolitej Ludowej mogą zajmować tylko obywatele polscy”⁴⁶.

Wykonywanie dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych z dnia 31 grudnia 1956 r. było tematem podejmowanym w czasie obrad Komisji Wspólnej Rządu PRL i Episkopatu Polski.

W dniu 6 listopada 1958 r. minister Jerzy Sztachelski oświadczył, że władze kościelne wysuwają na kierownicze stanowiska „element wrogi obecnemu ustrojowi”⁴⁷ i prześladują księży „za ich lojalną postawę, za niechęć do wrogich

⁴⁵ Pro memoria. Dekret o stanowiskach. Sekretariat Episkopatu Polski. Warszawa, 22-06-1957. AKEP, sygn. I 10.

⁴⁶ Pro memoria dla Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu w Warszawie. Wyżsi Przełożeni Zakonów Męskich w Polsce. Warszawa, 26-06-1957. AKEP, sygn. I 10.

⁴⁷ Protokół Komisji Wspólnej dn. 6 listopada 1958 r. AKEP, sygn. I 03050, s. 6. Zob. Protokół Komisji Wspólnej dn. 4 marca 1958 r. AKEP, sygn. I 03050.

elementów⁴⁸, po czym podał przykłady takiej działalności⁴⁹. Odpowiadając, biskup Choromański zdał sprawę z wrażenia, że postawione zarzuty mają formę pogroźek, a jeśli strona kościelna pod ich naporem nie ulegnie, to do dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych zostaną wprowadzone niekorzystne dla niej zmiany. Biskup zaznaczył, że, w jego przekonaniu, taka droga nie wiedzie do normalizacji stosunków, a znamionuje powrót władz państwowych do dawnych metod. Sekretarz Episkopatu zwrócił się do ministra Sztachelskiego z postulatem, aby na piśmie skonkretyzował zarzuty kierowane do poszczególnych księży, których postawa budzi zastrzeżenia⁵⁰. W połowie listopada 1958 r. biskup Zygmunt Choromański ponownie zwrócił się do ministra Jerzego Sztachelskiego, Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem o podanie na piśmie faktów lekceważenia przez kurie przepisów dekretu z grudnia 1956 r., sprecyzowanie zarzutów pod adresem księży rzekomo wrogo usposobionych do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o przekazanie wykażu księży „lojalnych nieprzychylnie traktowanych przez Kurie”⁵¹. Na pismo nie otrzymał odpowiedzi.

W następnym miesiącu w Sekretariacie Episkopatu przygotowano *Pro memoria* w sprawie zastrzeżeń prezydów wojewódzkich rad narodowych w stosunku do księży, którzy mieli być mianowani na stanowiska proboszczów. W dokumencie tym podkreślono, że w licznych wypadkach organy

⁴⁸ Protokół Komisji Wspólnej dn. 6 listopada 1958 r. AKEP, sygn. I 03050, s. 6.

⁴⁹ Tamże, s. 7-8.

⁵⁰ Tamże, s. 9-10.

⁵¹ Pismo. Bp Z. Choromański do Jerzego Sztachelskiego, Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem. Warszawa, 14-11-1958 (uwiarytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10.

państwowe wnoszą zastrzeżenia co do mianowania duchownych na stanowiska proboszczów, które oparte są na nieistotnych lub niesprawdzonych zarzutach, a w przypadku odwołań Urząd do Spraw Wyznań z reguły zatwierdzał negatywne decyzje. W dokumencie podkreślono, że takie procedowanie jest sprzeczne z postanowieniami dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. Biskup Choromański zaznaczył, że odwołania od decyzji prezydium wojewódzkich rad narodowych należy kierować do Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski, a nie do Urzędu do Spraw Wyznań, powołując się przy tym na art. 5, ust. 3 dekretu, a także, że powyższa procedura nie dotyczy zastrzeżeń co do erekcji parafii, ich zmian terytorialnych i żądania usunięcia duchownego z zajmowanego stanowiska, gdyż w tych przypadkach obowiązuje postępowanie administracyjne i możliwość odwołania się do Urzędu do Spraw Wyznań za pośrednictwem prezydiów wojewódzkich rad narodowych⁵². W lutym następnego roku Sekretariat Episkopatu przypomniał zasady postępowania w sprawach dotyczących mianowania proboszczów, podkreślając, że zastrzeżenia organów państwa są wysuwane w stosunku do księży „gorliwych, kościelnych i nieugiętych”⁵³. Tak więc, mimo wejścia w życie w 1957 r. nowych uregulowań prawnych dotyczących organizowania i obsadzania stanowisk kościelnych, władze komunistyczne nadal wykorzystywały te przepisy do stosowania represji wobec osób duchownych Kościoła katolickiego.

⁵² Pro memoria w sprawie odwołania co do zgłoszonych zastrzeżeń przez Prez. W.R.N. przeciwko mianowaniu Księży proboszczów. Bp Z. Choromański, 13-12-1958 (uwierzytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10.

⁵³ Pro memoria. Sekretariat Episkopatu Polski, 14-02-1959 (uwierzytelniony odpis). AKEP, sygn. I 10.

Zakończenie

W końcu 1952 r. władze państwowe postanowiły wprowadzić w życie akt prawny, który umożliwiałby ściśle kontrolowanie działalności osób duchownych. Rada Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wydała dekret z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych, a w maju tego samego roku premier opublikował przepisy wykonawcze. Ogólne sformułowania zawarte w dekreście umożliwiały władzom interpretowanie wielu zachowań osób duchownych jako sprzecznych z obowiązującymi przepisami prawa. Episkopat był zaskoczony nowymi przepisami i niezwłocznie zainterweniował u władz państwowych, by zmieniono obowiązujące prawo.

Dopiero Komisja Wspólna przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski, na posiedzeniu w dniu 27 listopada 1956 r., zdecydowała, aby wystąpić do Rządu o zniesienie dekretu z dnia 9 lutego 1953 r. Ustalono wówczas, że przy redagowaniu nowych norm prawnych zostaną wykorzystane postanowienia Konkordatu podpisanego w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Jednocześnie poczyniono zastrzeżenie, że obowiązek zgłaszania do uzgodnienia nominacji proboszczów miał obejmować tylko pierwsze nominacje na to stanowisko, a powody odmowy mogły dotyczyć tylko zagrożenia bezpieczeństwa Państwa. Treść tego aktu prawnego uzgodniono w czasie obrad Komisji Wspólnej.

W dekreście z 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych wymieniono stanowiska kościelne, których dotyczyły przepisy, oraz przeformułowano zbyt ogólne zapisy dotyczące działalności sprzecznej z prawem i porządkiem publicznym oraz popierania lub osłaniania takiej działalności. W nowym stanie prawnym organy państwa nie

mogły żądać od kurii lub osób mających objąć stanowiska kościelne wyjaśnień i materiałów dotyczących badanych kwestii. Zrezygnowano też z przedstawiania przez osoby duchowne kwestionariuszy personalnych i życiorysów. Z trybu odwoławczego wyeliminowano Urząd do Spraw Wyznań, ale strona państwowa w Instrukcji podała interpretację, zgodnie z którą każdorazowe przeniesienie proboszcza lub administratora parafii wymagało ustosunkowania się prezydium wojewódzkiej rady narodowej. Stanowisko to było sprzeczne z uzgodnieniami Komisji Wspólnej.

Po wejściu w życie nowych uregulowań w pierwszej połowie 1957 r. do Episkopatu docierały informacje o niezgodnym z prawem postępowaniu organów państwowych w zakresie organizowania i obsadzania stanowisk kościelnych. W stosowanej procedurze posługiwano się niesprawdzonymi informacjami, w odniesieniu do kandydatów mających objąć stanowiska kościelne, próbowano także bezprawnie ingerować w proces zwalniania ze stanowisk kościelnych. Zdarzały się również przypadki wyrażania zastrzeżeń wobec księży zakonnych mających objąć stanowisko proboszczów. Motywowano to jedynie faktem, że księża zakonni nie mogą z zasady obejmować tych stanowisk, co było sprzeczne z przepisami prawa. W czasie obrad Komisji Wspólnej strona państwowa dopuszczała się szantażu, grożąc wprowadzeniem bardziej restrykcyjnych przepisów, jeśli strona kościelna nie zechce pójść na daleko idące ustępstwa. W odpowiedzi sekretarz Episkopatu żądał przedstawienia na piśmie przypadków łamania przez duchownych przepisów prawa, na co nie otrzymywał odpowiedzi. Władze komunistyczne instrumentalnie wykorzystywały obowiązujące normy prawne dotyczące organizowania i obsadzania stanowisk kościelnych do walki ideologicznej z Kościołem katolickim w Polsce.

SUMMARY

The article describes the operation of the Conference of the Polish Episcopate taken in the fifties of the twentieth century in connection with the Decree of the State Council PRL of 31 December 1956 on the organization and staffing of Church.